

Slovo překladatelky k české verzi *Gramatiky latiny* Dirka Panhuisse

Prakticky současně s tímto číslem časopisu *Auriga* vychází v nakladatelství Academia již delší dobu připravovaná česká verze *Gramatiky latiny* belgického autora Dirka Panhuisse, která má ambici nahradit po dlouhá desetiletí používanou *Základní latinskou mluvnici* Františka Novotného. Ta, ač ve své době jistě vynikající, již neodpovídá současným lingvistickým trendům a je mimo jiné i zcela nekompatibilní s tím, co se dnes gymnaziální studenti učí v hodinách věnovaných české gramatice. Vzhledem k tomu, že pojetí Panhuisovy gramatiky je Novotného mluvnici dosti vzdálené, a bude tedy zřejmě na generace českých klasických filologů, které jsou Novotného mluvnici odkojeni, působit nezvykle, považuji za potřebné připojit k jejímu vydání několik poznámek, které nebylo možné uvést přímo v knize samé.

Rozhodnutí překládat gramatiku určenou původně pro studenty s jiným mateřským jazykem namísto sepsání vlastní příručky je jistě kontroverzní. Osobně považuji psaní gramatiky, má-li být skutečně koncepční, a nikoli jen horkou jehlou šitá kompilace, za celoživotní dílo. Je třeba ji dlouhodobě testovat na studentech, a to středoškolských i vysokoškolských, kromě toho je nutné být i samostatným a aktivním badatelem na poli latinské gramatiky, zejména syntaxe, a taková kritéria – domnívám se – v současné době v České republice nikdo nespĺňuje. Splňuje je však bohatou měrou Dirk Panhuis, autor mnoha významných prací týkajících se syntaxe a textové syntaxe (mimo jiné autor velmi uznávané monografie o latinském slovosledu¹) s bohatými pedagogickými zkušenostmi jak ve vysokoškolských, tak středoškolských institucích.

¹ *The communicative perspective in the sentence. A study of Latin word order.* Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 1982.

Dirk Panhuis svou gramatiku, která vyšla poprvé v holandštině v r. 1998,² koncipoval původně jako příručku pro studenty flanderské obdoby našich bývalých klasických gymnázií. Postupem času byla však v Beneluxu, jako ostatně téměř všude, výuka latiny oklešována, a obsah knihy tak začal odpovídat spíše učivu bakalářské úrovně vysokých škol. Měla tak vlastně podobný osud jako naše Novotného mluvnické. Na belgických středních školách se Panhuisova gramatika zpočátku příliš neujala. Uchytila se až v době, kdy na místa středoškolských učitelů nastoupila generace, která se již z této gramatiky učila na vysoké škole. Něco podobného lze samozřejmě očekávat i u nás, neboť se jedná o příručku skutečně inovativní a klasičtí filologové (jak to ostatně autorka překladu i této zprávy zakoušela častokrát při překládání sama na sobě) jsou principiálně konzervativní.

Český překlad Panhuisovy gramatiky není čistým překladem, nýbrž do určité míry adaptací textu s ohledem na cílového čtenáře – českého studenta. Vznikal za velice aktivní účasti samotného autora, člověka obdivuhodně otevřeného diskusím a vždy ochotného ustoupit ze svých pozic, je-li přesvědčen dobrými argumenty. Přesto jsem však ve většině případů, kdy jsem proti jeho pojetí vznášela námitky, podle svého prvotního přesvědčení zcela zásadní, musela po diskusi uznat, že Panhuisovo pojetí je správné. A i to je důvod, proč jsem se rozhodla připojit k vydání gramatiky tento text, neboť se domnívám, že se její uživatelé budou dostávat do stejných situací, avšak nebudou mít již možnost diskuse s autorem.

V čem spočívá nezvyklost Panhuisovy gramatiky, která pravděpodobně bude zprvu budit jistý odpor české klasickofilologické veřejnosti? Autor se zásadně řídí názorem, že odborné termíny mají být vypovídající samy o sobě. Jinými slovy, odmítá termíny, u nichž je třeba dovysvětlovat, že vlastně označují něco trochu jiného, než slovo samo. Takových termínů je v tradičních latinských příručkách víc než dost a Panhuis jich několik ze své gramatiky zcela vytěsnil, byť ne všechny – některé takové termíny s velkou nevolí ponechal, neboť by jejich vypuštění bylo již příliš radikální, a ještě jiné po dlouhé diskusi povolil v české verzi restituovat. Příkladem posledně zmíněných, tedy tradičních termínů, které autor sám nepoužívá, ale v české verzi zůstaly zachovány, jsou „gerundium“ a „gerundivum“. Autor po právu namítá, že tyto termíny samy o sobě nic neříkají; gerundium nazývá jednodu-

² *Latijnse grammatica*. Antwerpen (B) – Apeldoorn (NL): Garant 1998¹; poté vyšla španělsky, anglicky (v Americe), znovu holandsky (2005², 2012³), hotová je francouzská verze a současně s naší českou vzniká i německá.

še „slovesné jméno“ a gerundivum „slovesné adjektivum“. Podle názoru překladatelky i odborných recenzentek Dagmar Muchnové a Olgy Spevak však minimálně termín „slovesné adjektivum“ není dostatečně pregnantní, neboť slovesných adjektiv je mnoho druhů. A protože termíny gerundium a gerundivum nekolidují s žádným gramatickým pojmem české gramatiky (na rozdíl např. od angl. *gerund*), bylo nakonec rozhodnuto o jejich zachování.

Co však z latinské gramatiky skutečně zmizelo, jsou termíny „infinitiv prézentu / perfekta / futura“ a „participium prézentu / perfekta / futura“. Prézens, perfektum a futurum jsou názvy absolutních časů. Infinitivy a participia, jak známo, vyjadřují pouze relativní čas, tj. současnost, předčasnost, následnost. Participia a infinitivy jsou proto v české verzi Panhuisovy gramatiky nazývány „předčasné / současné / následné“. Je to bezpochyby významná změna, která zřejmě bude mít dost odpůrců, ale je třeba si uvědomit, že tato změna přináší určité komplikace jen pro učitele, nikoli pro studenty, v jejichž mateřském jazyce ekvivalentní tvary neexistují, a učí se tedy tyto gramatické termíny „od nuly“. Naučit se namísto termínu „participium perfekta“ termín „předčasné participium“ je tedy bude stát zcela stejné úsilí a pozitivem je, že tento termín je bude od počátku vést k tomu, co je skutečnou funkcí tohoto participia.

Velice komplikovaný problém představovalo přejmenování tradičního „prézentního“ a „perfektního“ kmene – termínů, které autor odmítá z identických důvodů jako termíny uvedené v předchozím odstavci. V ostatních jazykových mutacích – vzhledem k tomu, že se jedná o západní jazyky s podobným vidočasovým systémem jako latina – mohl autor použít pregnantní a z lingvistického hlediska zcela případné termíny „kmen imperfektivní“ a „perfektivní“. V případě češtiny bylo však nutné hledat termíny jiné, neboť „imperfektivní – perfektivní“, neboli „dokonavý – nedokonavý“, označují v české gramatice kategorie, jež funkčně latinským slovesným kmenům neodpovídají. Po mnoha debatách bylo nakonec rozhodnuto o použití tradičních, v latinské lingvistice široce používaných termínů „kmen infektní“ – „kmen perfektní“, tj. kmen vyjadřující „nedokončenost“, resp. „dokončenost“. Prézens, imperfektum a futurum, tj. časy tvořené od „infektního“ kmene, vyjadřují děje v průběhu promluvy nebo ve vztahu k jinému ději nedokončené, naopak časy tvořené od „perfektního“ kmene, tj. perfektum, plusquamperfektum a předčasné futurum (= další nový termín nahrazující tradiční „futurum II.“), vyjadřují děje v průběhu promluvy nebo ve vztahu k jinému ději dokončené.

Deklinace a konjugace nejsou v Panhuisově gramatice označovány čísly, nýbrž pomocí kmenových vokálů (tj. *ā*-deklinace, *o*-deklinace apod.). Dů-

vodem je mimo jiné i dosavadní nejednotnost v označování konjugace typu *capiō*.

Terminologie byla obecně od počátku až do konce práce na překladu největší problém, který bylo nutno řešit. Na vině je pro českou lingvistiku specifická existence dvou terminologických sad, české (podstatné jméno, podmět ...) a mezinárodní (substantivum, subjekt ...), jež jsou obě v zásadě funkční. Původní autorovo přání, aby byla v textu konzistentně používána jedna z těchto sad, se nakonec ukázalo jako obtížně realizovatelné. Česká terminologie přece jen nepokrývá veškeré moderní lingvistické koncepty, použití výhradně mezinárodní terminologie zase činilo příručku obtížně stravitelnou pro hlavní cílové čtenáře, studenty. Proto jsme se nakonec rozhodli pro hybridní terminologii klonící se ve větší míře k terminologii české (podmět, předmět atd.), ale užívající některé praktické a široce užívané termíny mezinárodní (substantivum, adjektivum – z důvodu, že z těchto termínů lze snáze než z příslušných českých termínů derivovat, např. „substantivní, adjektivní“; dále názvy pádů – nominativ atd.). Volba jednotlivých termínů je tak do značné míry subjektivní, a neosvědčí-li se nebo bude-li česká lingvistika do budoucna dávat stále více přednost mezinárodní terminologii i na středoškolské úrovni, lze tento přístup v případných dalších vydáních gramatiky revidovat.

Jak už bylo řečeno, text bylo nutné na mnoha místech adaptovat, neboť cílový čtenář má jinou jazykovou zkušenost než cílový čtenář originální verze. Velice komplikovaný problém (jak už ostatně naznačila i zmíněná diskuse o přejmenování tradičního přezentního a perfektního kmene) představuje kategorie vidu. V první fázi přípravy české verze jsem měla snahu doplňovat odstavce vysvětlující rozdíly mezi českým a latinským vidočasovým systémem, což text velmi zatěžovalo. Autor D. Panhuis namítal, že „nepíšeme českou gramatiku“, a kromě toho také trval na zásadně synchronním přístupu, a proto jsme se – z konečného pohledu velice rozumně – soustředili, tak jako originál sám, pouze na výklad použití latinských časů a ve vztahu k českému slovesnému systému se omezili pouze na stručné poznámky týkající se překladu konkrétních míst.

Jiným příkladem odlišné jazykové zkušenosti je otázka slovosledu: jak už bylo naznačeno, pro autora představuje stěžejní badatelský zájem. Pro uživatele západních jazyků je při výuce latiny třeba podat dosti jasná, pevná pravidla. Pro rodilé Čechy jsou však tato pravidla vesměs nadbytečná. V překladech hojných příkladů je důsledně dodržován ten slovosled, který odpovídá dané větě v kontextu – a k mému vlastnímu překvapení bývá český slovosled (samozřejmě s výjimkou umístění slovesa) ve většině případů prakticky zrcadlový.

Na závěr ještě stručně ke struktuře Panhuisovy gramatiky: začíná celkem tradičně pojatou částí věnovanou hláskosloví. Za standardní výslovnost je považována klasická [Kaisar], ale v české verzi je uvedena i naše tradiční středoevropská [Cézar]. Morfologická část je rovněž poměrně tradiční, pomíneme-li některé nově zaváděné, resp. opouštěné termíny (viz výše), a na rozdíl od Novotného mluvnické důsledně synchronní. Hlavní část gramatiky je věnována syntaxi. Tato část již nese stopy originality svého tvůrce. Začíná pádovou syntaxí a pokračuje syntaxí větnou, přičemž se nerozlišuje mezi syntaxí jednoduché věty a souvětí, jak je obvyklé v českých příručkách. Vychází z valenční syntaxe, v centrální pozici stojí přísudek s určitým valenčním polem, které je zaplněno buď slovem, syntagmatem nebo propozicí či dokonce celou promluvou. Při této koncepci jsou tedy předmětné propozice (infinitivní propozice i předmětné vedlejší věty) vykládány v kapitole „Předmět“, jednotlivé příslovečné propozice (včetně ablativu absolutního) v kapitole „Příslovečné určení“ apod. Výhoda tohoto přístupu je ve vysokoškolském pojetí výuky latiny, která se soustředí i na překlad z rodného jazyka do latiny, naprosto nesporná. A pro výuku středoškolskou tento postup minimálně není nijak rušivý (ostatně, přiznejme si, že ve středoškolské výuce latiny na syntax jen málokdy dojde).

Co je absolutní novum oproti tradičním gramatikám podobného rozsahu, je zařazení části „Textová lingvistika“, zejména pak rozsahem nedlouhých, ale obsahem výjimečných kapitol „Kontext“, tj. jakéhosi stručného úvodu k netriviálnímu čtení latinských textů, a „Slovosled“. Gramatiku uzavírá poměrně tradiční pojednání o stylistických figurách, dále velmi stručná (dle mého osobního názoru až na hranici únosnosti) kapitola zabývající se metrikou, slovník pojmů a samozřejmě nezbytný rejstřík.

Věřím, že si Panhuisova gramatika najde i v Čechách, tak jako jinde ve světě, své nadšené uživatele.

Lucie Pultrová (Praha)